

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94:327.5

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-22-6>

Отрош М.І.

<https://orcid.org/0009-0006-1888-3501>

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І СУЧАСНИЙ СТАН ГРУЗИНО-АБХАЗЬКОГО КОНФЛІКТУ

У статті досліджуються причини виникнення грузино-абхазького конфлікту, показано фази його розвитку та сучасний стан. Грузино-абхазьке протистояння розпочалося ще в період існування СРСР. Воно переросло у збройний конфлікт 1992-1993 рр., який закінчився поразкою грузинських військ і встановленням Абхазією за допомогою військової підтримки Росії контролю над територією республіки (за винятком Кодорської ущелини). З того часу Абхазія стала де-факто незалежною державою, яка практично опинилася поза владою грузинського уряду.

Після цього розпочався багаторічний переговорний процес у різних форматах, який не приніс бажаних результатів у врегулюванні грузино-абхазького конфлікту. Зважаючи на це, Грузія зробила у серпні 2008 р. невдалу спробу силового відновлення контролю над Абхазією. Це призвело до п'ятиденного російсько-грузинського збройного конфлікту, під час якого Абхазія за допомогою росіян встановила повний контроль над усією своєю територією. Невдовзі по тому Абхазія була визнана незалежною державою з боку РФ та деяких її сателітів. Після цього на території Абхазії були розміщені дві російські військові бази, а російські військовослужбовці стали дислокуватися по всій Абхазії.

Незважаючи на такий розвиток подій, Грузія по праву вважає Абхазію своєю територією, окупованою Росією. Абсолютна більшість держав світу, зокрема Україна, підтримують територіальну цілісність Республіки Грузія, складовою частиною якої є Абхазія. Враховуючи високий рівень російської присутності в Абхазії, можна прогнозувати, що в недалекому майбутньому Росія поглине Абхазію і включить її «на прохання абхазів» до свого складу в якості ще одного суб'єкта федерації.

Ключові слова: Абхазія, Грузія, грузино-абхазький збройний конфлікт 1992-1993 рр., переговорний процес щодо врегулювання грузино-абхазького конфлікту, п'ятиденний російсько-грузинський збройний конфлікт 2008 р., військова присутність РФ в Абхазії.

У липні 1989 р. в межах ще існуючого СРСР розпочалися міжетнічні зіткнення між грузинами та абхазцями в столиці Абхазії місті Сухумі, що стали в подальшому своєрідним приводом грузино-абхазької війни 1992-1993 рр. З того часу конфлікт через Абхазію, розташовану між Чорним морем і Кавказькими горами, не стихає і донині. Всебічний аналіз усіх фаз цього конфлікту та його врегулювання має, на наш погляд, не лише наукове, а й практичне значення, особливо в контексті повернення нашою державою під своє територіальне верховенство усіх українських територій, тимчасово окупованих Російською Федерацією.

Джерельною базою цього дослідження стали критично осмислені останні праці та публікації зарубіжних і вітчизняних авторів, які висвітлюють грузино-абхазський збройний конфлікт з різних позицій, та відповідні офіційні документи, що мають безпосереднє відношення до врегулювання згаданого конфлікту. В процесі опрацювання джерельного матеріалу ми ставили за мету при підготовці цієї статті провести всебічний аналіз історичного контексту грузино-абхазського збройного конфлікту, дотримуючись при цьому наукової істини та неупередженості при висвітленні причин і наслідків названого конфлікту.

Абхазія, площа якої становить 8700 км², межує з Російською Федерацією (РФ) на півночі та Грузією (район Самегрело) на південному сході. Вона має родючі землі, запаси кам'яного вугілля, граніту, мармуру, нафти. Значну частину експорту становлять продукти переробки субтропічних культур. За забезпеченістю водою Абхазія посідає одне з перших місць у світі, що робить можливим розбудовувати енергетичну систему й активно розвивати сільське та рибне господарство. Тут знаходяться також популярні колись курорти. В Абхазії є наземний і залізничний транспорт. Автомагістраль М-27 перетинає всю Абхазію. У її приморській смузі проходить електрофікована залізниця Туапсе-Сухумі-Самтредія. У гірських районах є залізниця Очамчіра-Ткварчелі та автомобільні дороги Бзіб-Авадхара, Сухумі-Клухорський перевал. Через Абхазію проходить залізниця Ростов-Тбілісі-Єреван, здійснюється рух за маршрутом Сухумі-Ростов-Москва, ходить електропоїзд з Адлера. Морські перевезення здійснюються через порт Сухумі та портові пункти Гагра, Гудаута, Новий Афон, Очамчіра.

Абхази вважають себе народом, що має споконвічну територію, унікальні історичні традиції та мову, підтримують тісні культурні зв'язки з декількома північнокавказькими етнічними групами (абазами, адигейцями, кабардинцями і черкесами). Абхазька мова, на відміну від грузинської, є частиною північнокавказької сім'ї мов. Єдиної панівної традиційної релігії (на кшталт православ'я у Грузії) тут не існує. Серед абхазів є православні християни, мусульмани-суніти, язичники та атеїсти.

Абхазія має давні традиції державності: від XII до XIX ст. вона була автономним князівством. З початку XIX ст. Абхазія була пов'язана з Російською імперією. Так, грамота від 17 лютого 1810 р. говорить про покровительство Російської імперії над Абхазьким князівством, яке мало свою територію й «автономне управління». Протягом 1864-1917 рр. Абхазія («Сухумський військовий відділ», «Сухумський округ») була підпорядкована царській адміністрації на Кавказі. Після Лютневої революції 1917 р. Тимчасовий уряд (у Санкт-Петербурзі) одразу створив Особливий закавказький комітет, перетворений згодом у Закавказьку Демократичну Федеративну Республіку (ЗДФР). На території Сухумського округу в березні 1917 р. був

створений місцевий Тимчасовий уряд, а 8 листопада того ж року була обрана Абхазька народна рада – державний орган, незалежний від Грузії.

З 1918 р. по березень 1921 р. Абхазія входила до складу Грузинської Демократичної Республіки і була зайнята німецько-грузинськими військами. 9 лютого 1918 р. між Національною радою Грузії та Абхазькою народною радою була укладена угода, в якій, зокрема, говорилося про територіальні межі Абхазії від річки Інгури на півдні до річки Мзимти на півночі. Після встановлення в Грузії радянської влади і водночас проголошення 26 березня 1921 р. Радянської Соціалістичної Республіки Абхазія (РСР Абхазія) Революційний комітет Радянської Соціалістичної Республіки Грузія (РСР Грузія) визнав 21 травня 1921р. її незалежність. 16 грудня того ж року РСР Абхазія і РСР Грузія підписали союзний договір, об'єднавшись в єдину державу на федеративних засадах, в якій мали однаковий адміністративно-правовий статус. РСР Абхазія існувала до 1931 р. і мала у такому статусі з 1925 р. свою конституцію, герб і прапор. За наполяганням грузинського керівництва і за згоди Кремля РСР Абхазія була перетворена 19 лютого 1931 р. в Абхазьку АРСР, тобто її статус був офіційно понижений до рівня автономної республіки у складі Грузії. Водночас у процесі кампанії «грузинізації» поступово скорочувалася питома вага етнічного абхазького населення, що зрештою спричинило обмеження у використанні абхазької мови. Після смерті грузина Й. Сталіна (Джугашвілі) абхазі неодноразово намагалися мирним шляхом вийти зі складу Грузії, зверталися з цього приводу з петиціями до Москви та організували демонстрації протесту, зокрема, у 1957, 1967, 1978 і 1989 рр., однак щоразу безуспішно. Водночас, щоб якось задовільнити вимоги абхазів, Москва за часів Л. Брежнєва вжила в 1978-1979 рр. деякі проабхазькі заходи. Так, грузинський алфавіт, на якому з 1933 р. писали абхазі, був замінений кирилицею, були також запроваджені «посадові» етнічні квоти, засновано Сухумський університет тощо. Що стосується позиції офіційного Тбілісі, то він сприйняв усі ці заходи як дискримінаційні стосовно Грузії [1, с. 38-40].

На момент входження Абхазії на правах автономії до складу Грузії в 1931 р. абхазі становили більшість населення на своїх теренах. Однак поступово демографічні пропорції в Абхазії стали змінюватися за рахунок міграції на її територію мешканців із суміжних районів Грузії, перш за все Мегрелії (Зугдідського району). За результатами перепису населення 1989 р., в Абхазії проживала 525 061 особа: 239 872 етнічних грузини (45,7%), 93 267 етнічних абхазців (17,8%), 76 541 етнічний вірменин (14,6%), 74 914 етнічних росіян (14,3%) і 40 467 громадян інших національностей (7,6%). На момент розпаду Радянського Союзу грузини (переважно мегрели) становили в Абхазії 44% населення, абхазів було 18 %, а решта – 38% – припадала на росіян, вірмен, греків, євреїв представників інших національностей. Згідно з проведеним абхазькою владою переписом населення у 2003 р. кількість мешканців

республіки становила 216 000 осіб (сюди звісно не входили десятки тисяч грузинів, які вимушено залишили Абхазію ще протягом 1992-1993 рр. через грузино-абхазький збройний конфлікт). Серед мешканців республіки абхази становили 44%, грузини – 21%, вірмени – 21%, росіяни – 11%, представники інших етнічних груп – 3%. Державними мовами Абхазії є абхазька та російська.

Галаслива перебудова кінця 80-х рр. ХХ ст. оживила політичне життя Абхазії, стимулювала активність прихильників її незалежності. До того ж, на початку 90-х рр. ХХ ст. у Грузії загострилися етнонаціональні проблеми. Відчуваючи загрозу нової «грузинізації», абхазьке населення розглядало відокремлення від Грузії як найсприятливішу форму для національного самовизначення. 18 березня 1989 р. на території Гудаутського району Абхазії, зокрема у селі Лихни (стародавня резиденція абхазьких князів), відбулася 30-тисячна сходка абхазького народу, де було прийнято рішення про вихід Абхазької РСР зі складу Грузинської РСР і відновлення статусу Абхазії як союзної республіки у складі СРСР, який вона мала де-юре до 1931 р. Це викликало невдоволення грузин і в квітні цього ж року в місті Тбілісі та в липні у місті Сухумі відбулися зіткнення між грузинами та абхазами з людськими жертвами. Після того, як офіційний Тбілісі став робити на адресу Абхазії погрозливі заяви, абхазькі керівники звернулися за підтримкою до північнокавказьких народів. У серпні 1989 р. у Сухумі відбулась конференція гірських народів Кавказу, яка прийняла рішення про створення Конфедерації гірських народів. Ця структура невдовзі почала створювати власні збройні формування з добровольців (представників адигейської мовної сім'ї, до якої належать і абхази) – кабардинців з Кабардино-Балкарії та черкесів з Карачаєво-Черкесії; з політичних міркувань до них приєдналися і чеченці з Чечні. Російська та вірменська етнічні меншини спочатку зберігали нейтралітет, однак пізніше у більшості своїй вони стали на бік абхазів у їх прагненнях відокремитися від Грузії.

Після того, як керівництво Грузії зробило кроки у напрямку виходу з СРСР, Верховна Рада Абхазії 25 серпня 1990 р. (відповідно до Закону СРСР «Про порядок вирішення питань, пов'язаних з виходом союзної республіки з СРСР» від 3 квітня 1990 р., який допускав самовизначення автономій) прийняла декларацію про суверенітет Абхазії, яку Верховна Рада Грузії оголосила нелегітимною. Водночас Грузія відмовилася від проведення загальносоюзного референдуму про збереження СРСР. У свою чергу, населення Абхазії бойкотувало референдум з питання незалежності Грузії, узявши участь у загальносоюзному референдумі 17 березня 1991 р. (52,4% виборців Абхазії, з яких 98,6% висловилися за збереження реформованого СРСР) [2]. Після проголошення Республікою Грузія 9 квітня 1991 р. незалежності президент цієї держави Звіад Гамсахурдія під гаслом «Грузія для грузин» проводить курс на ліквідацію автономії Абхазії та Південної Осетії.

Весною 1991 р. в Абхазії і сусідній Мегрелії (Західна Грузія) розпочалися збройні зіткнення між абхазами і грузинами-мегрелами. Абхазців підтримували військові формування Конфедерації гірських народів, найбільш активними з яких були чеченці. Їх вплив посилювався особливо після того, як у жовтні 1991 р. колишній радянський генерал Джохар Дудаєв, який служив тривалий час в одній із військових частин військово-повітряних сил на території Естонської РСР, став президентом Чечні. Створивши власні збройні формування, Д. Дудаєв перестав підпорядковуватися російській федеральній владі. Водночас абхазьке керівництво продовжувало звертатися за допомогою до Москви для розв'язання грузино-абхазького конфлікту.

Наприкінці 1991 р. відбулися вибори до нового абхазького парламенту, депутатські місця в якому отримали 28 абхазців, 26 грузинів і 11 представників інших національностей. Абхазія практично опинилася поза владою грузинського уряду. У січні 1992 р. у Грузії відбувся державний переворот, внаслідок якого мегрел З. Гамсахурдія був позбавлений президентської посади формуванням «Військової ради» Грузії на чолі з Тенгізом Кітованіа і Джабою Іоселіані. З. Гамсахурдія втік спочатку в Мегрелію, а звідти у Чечню до Д. Дудаєва. 21 лютого 1992 р. правляча Тимчасова військова рада Грузії скасувала Конституцію Грузинської РСР 1978 р. і відновила Конституцію Грузинської Демократичної Республіки 1921 р., яка не містила положень про автономний статус Абхазії. Це було сприйнято в Абхазії як фактичну ліквідацію її автономії. Керівництво Абхазії також заявило про скасування конституції 1978 р., в якій говорилося про перебування Абхазької АРСР у складі Грузинської РСР, і відновило конституцію Абхазької РСР 1925 р., згідно з якою Абхазія була союзною республікою у складі СРСР і незалежною від Грузії. Після того, як Державна рада Грузії (її очолив 10 березня 1992 р. прибулий з Москви Едуард Шеварднадзе спільно з лідерами «Військової ради» Т. Кітованіа і Д. Іоселіані) оголосила рішення абхазького парламенту недійсним, в Абхазії розпочалося протистояння між абхазами і грузинами, що невдовзі перейшло у форму збройного зіткнення.

Після обрання влітку 1992 р. Е. Шеварднадзе головою Верховної Ради Грузії, у серпні того ж року в Москві відбулося обговорення абхазької проблеми за участі усіх зацікавлених сторін. Учасники обговорення підписали угоду, за якою Грузія отримала право зберігати війська «у межах погодженого ліміту». Росія підтвердила визнання Абхазії частиною Грузії. Абхази були невдоволені результатами московської наради і рішуче налаштовані на досягнення своєї незалежності. Конфлікт в Абхазії переріс у збройне зіткнення після того, як у серпні 1992 р. грузинський уряд направив до Абхазії військовослужбовців.

У серпні 1992 р. підрозділи збройних сил Грузії під керівництвом Т. Кітованіа увійшли до абхазького району Галі під приводом врятування тринадцяти високопоставлених чиновників, включаючи віце-прем'єра уряду Грузії А. Кавсадзе, які були незадовго до того викрадені та утримувалися як

заручники на абхазькій території у прибічників поваленого президента З. Гамсахурдії, а також для охорони залізниці, що проходила через Абхазію, рух на якій порушувався через напади як абхазьких, так і мегрельських військових формувань. Це стало приводом для збройного грузино-абхазького конфлікту. Абхази вважали, що голова Верховної Ради Грузії Е. Шеварнадзе як керівник грузинської держави дав наказ Т. Кітовані не лише звільнити заручників, але й захопити абхазьке керівництво в Сухумі. Їх підозри повністю виправдалися, адже вже 14 серпня 1992 р. грузинські збройні загопи захопили державні установи Абхазії. Абхазький уряд змушений був залишити Сухумі та знайшов прихисток у Гудауті, де перебувала російська військова база, територію яку грузини не наважилися атакувати. На думку абхазців, Грузія, направивши свої війська проти Сухумі, втратила будь-яке моральне право на правління в Абхазії [3, с. 7].

Протягом серпня 1992 р. грузинські війська зайняли більшу частину Абхазії, включно з Сухумі. Грузинські війська невдовзі могли б взяти під свій контроль усю абхазьку територію, однак їм перешкодила це зробити Росія, яка направила до Абхазії парашютно-десантний полк під приводом забезпечення безпеки та евакуації російських громадян, які перебували там на відпочинку, а також для посилення охорони дислокованих у цьому районі російських військових частин. Такий перебіг подій змусив грузинську сторону сісти за стіл переговорів.

3 вересня 1992 р. у Москві зібралися глави РФ і Грузії у присутності керівників Абхазії та північнокавказьких республік, країв і областей півдня Росії обговорити ситуацію, що склалася в Абхазії. В результаті важких перемовин була підписана усіма присутніми угода про припинення вогню. Учасники зустрічі зобов'язувалися забезпечити територіальну цілісність Грузії та домовилися про те, що всі задіяні в конфлікті збройні формування повинні були припинити вогонь та будь-яке застосування сили одне проти одного. Крім того, сторони зобов'язалися сприяти відновленню до 15 вересня 1992 р. нормальної діяльності законних органів влади в Абхазії. Незважаючи на укладення угоди про припинення вогню, обстановка в Абхазії суттєво погіршувалася. У зв'язку з цим, Верховна Рада РФ прийняла 25 вересня 1992 р. постанову, рішуче засуджуючи дії керівництва Грузії, яке зробило спробу насильницьким шляхом вирішити складні проблеми міжнаціональних відносин. У постанові містилась вимога до грузинського керівництва негайно припинити збройні дії, вивести військові формування з території Абхазії, неухильно дотримуватися прав людини. Водночас парламентом РФ була прийнята заява з приводу абхазьких подій, в якій, крім іншого, пропонувалося ввести до Абхазії контингент миротворчих сил СНД для забезпечення безпеки населення [4, с. 24-26].

Конфліктуючі сторони звинувачували одна одну в порушенні угоди від 3 вересня 1992 р. про припинення вогню і відновили 1 жовтня того ж року

бойові дії, які ще більше загострили проблему біженців і страждань мирного населення. На листопад 1992 р. міжетнічні зіткнення на Північному Кавказі ще більше розпалили ситуацію у кавказькому регіоні. 27 липня 1993 р. за посередництва Росії конфліктуючі сторони підписали Сочинську угоду про припинення вогню в Абхазії та механізм контролю за її дотриманням. Сторони зобов'язалися з наступного дня після підписання угоди приступити до суворого дотримання режиму припинення вогню та розпочати поетапну демілітаризацію зони конфлікту, куди були допущені міжнародні спостерігачі. При цьому керівництво Абхазії стало поступово дистанціюватися від Чечні та Конфедерації гірських народів, в якій зростав вплив чеченців, і все більше орієнтуватися на Росію. До середини вересня 1993 р. названа вище угода про припинення вогню більш менш діяла, але вже 16 вересня абхазькі збройні сили розпочали наступ по всій лінії фронту з Гудаути, на північ від Сухумі. Після одинадцяти днів інтенсивних боїв абхазці взяли під контроль Сухумі та звільнили майже всю територію Абхазії, за винятком верхів'я річки Кодорі. Ще до майже повного звільнення своєї території Абхазія проголосила 20 вересня 1993 р. свою незалежність. Із зайнятих абхазцями районів тікало грузинське (мегрельське) населення. Лінія фронту стабілізувалася по річці Інгурі. За різними підрахунками, з території Абхазії було вигнано від 150 до 200 тис. грузинів, переважно мегрелів.

Керівник грузинської держави Е. Шеварднадзе, заявивши про намір Грузії вступити до Співдружності Незалежних Держав (СНД), звернувся до глав усіх держав Співдружності з проханням терміново вжити спільні заходи для забезпечення безперебійного функціонування перерізаної внаслідок дій незаконних збройних формувань залізниці Поті-Кутаїсі-Тбілісі-Єреван-Баку, по якій здійснюється життєзабезпечення Закавказзя. У зв'язку з цим зверненням Е. Шеварнадзе, російська сторона погодилася виділити зі складу Групи військ у Закавказзі сили та засоби для забезпечення безперебійного функціонування згаданої залізниці (з метою доставки по ній продовольства та інших вантажів) спільно з грузинськими, вірменськими та азербайджанськими відповідними підрозділами. Після цього, а саме 9 грудня 1993 р., Грузія приєдналася до СНД. Перед цим, між Грузією і РФ у жовтні 1993 р. був підписаний договір про статус російських військових баз у Грузії: в Гудауті, Батумі, Вазіані, Ахалакі.

З 30 листопада по 1 грудня 1993 р. під егідою ООН і за сприяння Росії та участі ОБСЄ в Женеві відбувся перший раунд грузино-абхазьких переговорів для повного врегулювання конфлікту. Сторони, зокрема, домовилися, що у Москві до роботи приступить група експертів з представників конфліктуючих сторін, ООН, ОБСЄ і Росії для підготовки рекомендацій про політико-правовий статус Абхазії. Під час цього раунду переговорів порушувалося й питання повернення грузинських біженців до місць їх попереднього проживання [5, с. 240].

Другий раунд переговорів з повномасштабного врегулювання грузино-абхазького конфлікту під егідою ООН, за посередництва Росії та за участі ОБСЄ, а також представника Верховного комісара ООН у справах біженців, відбувся 11-13 січня 1994 р. у Женеві. Під час цієї зустрічі сторони конфлікту констатували, що на основі домовленостей, досягнутих під час першого раунду переговорів, був здійснений обмін військовополоненими, а також збільшено кількість міжнародних спостерігачів у зоні конфлікту. Під час другого раунду переговорів сторони звернулися до Ради Безпеки (РБ) ООН з проханням розширити мандат Місії ООН зі спостереження в Грузії (вона була заснована 24 серпня 1993 р. для перевірки виконання резолюції РБ ООН щодо угоди про припинення вогню між Грузією та Абхазією у складі 88 військових спостерігачів) і доручити їй контроль за непоновленням бойових дій в зоні конфлікту. Сторони також висловили обопільне прохання щодо розміщення в зоні конфлікту санкціонованих ООН миротворчих сил, до складу яких міг би увійти і російський військовий контингент. У відповідь на таке звернення РБ ООН 31 січня 1994 р. прийняла резолюцію, що лише продовжувала мандат Місії ООН зі спостереження в Грузії, однак в жодному разі не розширювала його в сенсі направлення в зону конфлікту миротворчих сил [6]. Ще раніше була утворена Група друзів Генерального секретаря ООН по Грузії, до якої увійшли представники Росії, Великої Британії, Німеччини, США та Франції.

Третій раунд переговорів із врегулювання грузино-абхазького конфлікту розпочався у лютому 1994 р. в Женеві і завершився у Москві 4 квітня 1994 р. Під час цього раунду сторони підписали заяву про заходи з політичного врегулювання грузино-абхазького конфлікту, в якій вони підтвердили свої зобов'язання суворо дотримуватися офіційного припинення вогню, не застосовувати силу одна проти одної. Сторони погодилися продовжувати докладати енергійних зусиль з досягнення повномасштабного врегулювання, висловилися за якомога швидше розгортання в Абхазії операції з підтримання миру та участь у складі миротворчих сил ООН військового контингенту. Крім цієї заяви було підписано чотиристоронню угоду про добровільне повернення до Абхазії біженців і переміщених осіб. При цьому абхазька сторона підтвердила свої зобов'язання щодо прийняття і забезпечення біженців і переміщених осіб, а також персоналу, який буде задіяний в операції з їх повернення. Отже, Грузія добилася визнання її вимог щодо повернення до Абхазії вигнаних абхазцями з її території грузинських мешканців. Однак Абхазія, погодившись з цим, стала ухилятися від реалізації домовленостей і прийнятих на себе зобов'язань.

10-14 травня 1994 р. у Москві проходив черговий раунд переговорів під егідою ООН, за посередництва РФ і за участю представників ОБСЄ. Сторони підписали угоду про створення координаційної комісії для обговорення практичних питань, що становили взаємний інтерес, і стосувалися енергетики, зв'язку, транспорту тощо. Під час цієї зустрічі сторони підписали 14 травня

нову угоду про припинення вогню і роз'єднання сил. У цьому документі містилося також звернення до Ради глав держав СНД з проханням прийняти рішення про використання Колективних миротворчих сил СНД у зоні грузино-абхазького конфлікту, а також звернення до РБ ООН з проханням розширити мандат військових спостерігачів ООН, щоб він передбачав їх співробітництво з миротворчими силами СНД. На основі угоди про припинення вогню і роз'єднання сил від 14 травня 1994 р. та подальшого рішення Ради глав держав СНД у зоні конфлікту були розміщені з 23 червня 1994 р. Колективні сили СНД з підтримання миру (до них входили лише російські військовослужбовці), фінансове і матеріально-технічне забезпечення яких здійснювала РФ. Основним завданням цих миротворців було підтримання режиму непоновлення вогню.

21 липня 1994 р. РБ ООН прийняла етапну резолюцію з врегулювання грузино-абхазького конфлікту, в якій були закладені підвалини практичної взаємодії між ООН і СНД щодо їх миротворчих зусиль (як паралельних, так і взаємодоповнюючих) в Абхазії. Суттєвим і важливим для росіян моментом у резолюції було чітко виражене позитивне ставлення РБ ООН до миротворчої операції СНД (фактично Росії) в Абхазії. РБ ООН у своїй наступній резолюції від 27 липня 1994 р. розширила мандат Місії ООН зі спостереження в Грузії та збільшила кількість її військових спостерігачів з 88 до 136 осіб у зв'язку з введенням до зони конфлікту миротворчих сил СНД (насправді Росії). Структура Місії ООН зі спостереження в Грузії виглядала так: Зугдідський сектор на трьох постах, Гальський сектор на трьох постах, штаб у Сухумі, офіс у Тбілісі [7]. До складу Місії ООН зі спостереження в Грузії входило також Відділення з прав людини в Сухумі, створене 22 жовтня 1996 р. відповідно до резолюції № 1077 Ради Безпеки ООН. Воно було укомплектовано на спільній основі персоналом ОБСЄ і Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Зазначене Відділення з прав людини виступало частиною Місії ООН зі спостереження в Грузії і через главу цієї Місії подавало доповідь Верховному комісару ООН з прав людини [8].

На перших порах після початку миротворчої операції намітилася тенденція до нормалізації грузино-абхазьких відносин і близько 70 тис. біженців (від загальної кількості у 150-200 тис. осіб) стихійно повернулися на місця свого довоєнного проживання в Гальський район Абхазії. Однак важке соціально-економічне становище та складна криміногенна ситуація, зокрема діяльність бандитських формувань, а також мінна небезпека заважали поверненню решті біженців. На кінець 2006 р. 1700 миротворців (136 з Місії ООН зі спостереження в Грузії, а решта з миротворчих сил СНД, укомплектованих росіянами) контролювали територію довжиною 85 км і шириною 24 км вздовж кордону між Абхазією і рештою частини Грузії. Контрольована територія поділялась на внутрішню «зону безпеки», в якій не дозволялася присутність як грузинів, так і абхазців, та зовнішню «зону обмеження озброєнь», де було заборонено розміщати важке озброєння.

Тим часом, 26 листопада 1994 р. Абхазія прийняла нову конституцію, в якій проголосила себе суверенною республікою з президентською формою правління. Грузія розцінювала такі дії абхазької сторони як протиправні. Уряд РФ також відповів на це заявою, в якій говорилося, що цей несподіваний односторонній акт суперечить взятим абхазькою стороною на себе зобов'язанням з мирного врегулювання грузино-абхазького конфлікту та зусиллям, які докладалися в рамках миротворчого процесу Росією, СНД, ООН і ОБСЄ. Водночас російський уряд підтвердив відданість територіальній цілісності Грузії та захисту інтересів багатонаціонального народу Абхазії, забезпеченню його правового і політичного статусу в рамках переговорів з досягнення повномасштабного врегулювання. Незважаючи на цю заяву, не можна вірити в щирість слів російських високопосадовців про те, що проголошення Абхазією себе суверенною республікою на основі нової конституції було для російської сторони «несподіваним актом». Річ у тім, що на той час Росія не могла сприяти укладенню угоди щодо політичного статусу Абхазії (у вигідному для абхазької сторони, а отже і для себе, варіанті) з огляду на події у Чечні, щоб не створювати політико-юридичний прецедент для нестабільності на Північному Кавказі, яка могла загрожувати територіальній цілісності РФ.

З 18 квітня по 6 травня 1995 р. у Москві за посередництва Росії знову відбувалися переговори щодо врегулювання конфлікту в Абхазії. Під час переговорів представники Грузії запропонували вирішувати проблеми грузино-абхазького врегулювання на основі федеративного устрою єдиної держави. Абхазька сторона наполягала на конфедеративному об'єднанні Республіки Грузії і Республіки Абхазії як незалежних держав з рівною правосуб'єктністю, зокрема й міжнародною. Серйозні розбіжності у підходах сторін збереглися і при обговоренні проблеми повернення до Абхазії біженців і переміщених осіб. І цього разу переговори закінчилися безрезультатно.

30 серпня 1995 р. переговори з грузино-абхазького врегулювання знову було відновлено. Із заявою виступили представник президента РФ на грузино-абхазьких переговорах і спеціальний представник Генерального секретаря ООН з Грузії. У ній наголошувалося, що проект протоколу про грузино-абхазьке врегулювання, напрацьований під час попереднього етапу переговорів, становить собою основу для встановлення миру в регіоні, визначає рамки майбутнього устрою єдиної держави в межах колишньої Грузинської РСР, дозволяє приступити до практичного вирішення проблеми повернення біженців в Абхазію і відновлення зруйнованої війною економіки. У заяві була підтверджена готовність ООН і Росії всебічно сприяти сторонам у переговорах з досягнення всеосяжного врегулювання. Однак просування в переговорному процесі знову не настало.

19 січня 1996 р. Рада глав держав СНД засудила деструктивну позицію абхазької сторони, що перешкоджає досягненню взаємоприйнятних

домовленостей з повномасштабного врегулювання грузино-абхазького конфлікту. Члени Співдружності заявили, що вони будуть запобігати продажу та поставкам у зону конфлікту озброєнь, військової техніки, відповідних запасних частин і комплектуючих. Підтверджуючи, що Абхазія є невід'ємною частиною Грузії, члени СНД також заявили, що без згоди грузинської сторони вони не будуть вступати в офіційні контакти з представниками владних структур Абхазії та не допускать функціонування на своїх територіях їхніх представництв, а також не здійснюватимуть торгово-економічні, фінансові, транспортні та інші операції з абхазькою владою. Ця заява носила великою мірою декларативний характер, адже в рамках СНД не створювався відповідний механізм контролю за тим, як учасники Співдружності виконуватимуть взяті на себе зобов'язання, чим і скористалася, як завжди у подібних випадках, Росія. Отже, не могло бути й мови про економічну блокаду Абхазії із боку Росії. Під час цієї зустрічі держави-учасниці СНД (за наполяганням Росії) звернулися також до РБ ООН із закликом підтримати прийняті країнами Співдружності заходи впливу на владу Абхазії та рекомендувати усім державам-членам ООН приєднатися до цих заходів. Рішення Ради глав держав СНД не підписали Білорусь і Туркменістан.

Члени РБ ООН (за ініціативою російської сторони) вітали рішення Ради глав держав СНД від 19 січня 1996 р. щодо вжиття заходів з врегулювання грузино-абхазького конфлікту. Вони закликали конфліктуючі сторони прискорити роботу з досягнення політичного врегулювання при повній повазі суверенітету і територіальної цілісності Грузії та підтвердили свою повну підтримку миротворчих зусиль Генерального секретаря ООН і його спеціального посланника з Грузії, а також Російської Федерації як сприяючої сторони у цьому процесі. В даному випадку чітко простежується вміння російської дипломатії маніпулювати не лише в рамках СНД, а й у структурах ООН, коли на словах говориться одне, а на ділі робиться протилежне. Не було б в Абхазії російських миротворців (які насправді керувалися виключно національними інтересами Росії і завжди підтримували сепаратистські тенденції абхазців), грузино-абхазький конфлікт закінчився б, на наше глибоке переконання, ще на початковій стадії.

Тим часом, у зв'язку з закінченням повноважень депутатів абхазького парламенту, Абхазія оголосила у вересні 1996 р. про проведення 23 листопада того ж року парламентських виборів. Це викликало стурбованість міжнародних посередників, оскільки така акція могла ускладнити обстановку на грузино-абхазьких переговорах з врегулювання конфлікту. Торкаючись питання цих майбутніх парламентських виборів у Сухумі, голова РБ ООН у своїй заяві від 22 жовтня 1996 р. наголосив, що їх проведення можливе лише після визначення шляхом переговорів політичного статусу Абхазії, при повазі суверенітету та територіальної цілісності Грузії в межах її міжнародно визнаних кордонів, в

рамках всеосяжного політичного врегулювання, при гарантуванні всім біженцям і переміщеним особам можливості прийняти в них політичну участь.

У зв'язку з призначеними на 23 листопада 1996 р. парламентськими виборами в Абхазії грузинський парламент прийняв постанову «Про заходи щодо подолання тяжкої обстановки та кризисного становища, що склалися внаслідок призначення сепаратистським режимом незаконних виборів в Абхазії», в якій переглядався весь комплекс грузино-російських відносин. Зокрема, були поставлені під сумнів правомірність подальшого перебування російських миротворців в зоні роз'єднання учасників конфлікту в Абхазії, військових баз на території Грузії та спільної охорони її державного кордону. Президент Грузії Е. Шеварднадзе позитивно поставився до постанови грузинського парламенту. Керівництво Грузії звинуватило РФ в потуранні абхазькому сепаратистському режиму, у втручання у внутрішні справи Грузії, називало Росію не чесним посередником, а учасником конфлікту. Абхазія ж у свою чергу сумнівалась у неупередженості ООН і західних учасників Групи друзів Генерального секретаря ООН.

Разом з тим, під головуванням Спеціального представника Генерального секретаря ООН з Грузії в 1997 р. в рамках Женевського процесу були створені Координаційна рада грузинської та абхазької сторін і робочі групи з питань недопущення насильства, повернення біженців і тимчасово переміщених осіб, а також з економічних питань. Конфліктуючі сторони зустрічалися в рамках Женевського процесу по встановленню миру за посередництва Росії і під головуванням ООН, однак щоразу переговори зривалися через загострення в зоні конфлікту. Грузія була незадоволена процесами врегулювання, адже Абхазія продовжувала залишатися поза її контролем. До того ж, російською стороною не був ратифікований російсько-грузинський договір про дружбу, добросусідство і співробітництво, підписаний ще 3 лютого 1994 р. На думку грузинської сторони, зволікання з ратифікацією цього договору могло свідчити лише про те, що депутати Державної думи РФ не бажають визнавати Абхазію частиною Грузії, як це було передбачено в тексті договору. Відносини між двома державами загострилися і через ситуацію в Панкиській ущелині на території Грузії. У цьому районі мешкають чеченці-кистинці, які зберігають родинні стосунки з чеченцями з Чеченської Республіки РФ. Чеченські бойовики вільно перетинали російсько-грузинський державний кордон на його чеченській ділянці. Росія звинувачувала Грузію в тому, що вона не забезпечує режим непроникності кордону з РФ і не припиняє діяльність чеченських терористів на грузинській території, які завдавали ударів по об'єктах на російській території. Москва вимагала знищення чеченських терористів у Панкиській ущелині, однак грузинська влада дозволила їм втекти і сховатися за кордоном, зокрема у Туреччині. Одночасно грузинське керівництво крок за кроком проводило політику витіснення російських збройних сил, скорочення не лише військової, але й політичної присутності Росії в регіоні, наполягало на виведенні

російського миротворчого контингенту, називаючи його присутність дестабілізуючим чинником. Грузія стала підтримувати тісні зв'язки з США і постійно декларувала свої наміри вступити в НАТО. У 1997 р. грузинський парламент прийняв «Концепцію зміцнення стабільності суспільного життя, державного суверенітету і безпеки, відновлення територіальної цілісності Грузії». У цьому документі говорилося про конструктивну роль європейських інститутів, що протиставлялась імперській політиці Росії.

У травні 1998 р., після спроби Грузії встановити контроль на території Гальського району Абхазії, напруженість у грузино-абхазьких відносинах знову стала наростати. У відповідь на це Росія збільшила склад свого військового «миротворчого» контингенту до 2900 осіб і посилила його відповідним озброєнням. Грузинське керівництво при цьому проголошувало пріоритетним європейський напрям грузинської зовнішньої політики і стало більш активно наполягати на виведенні з території своєї країни російських баз відповідно до рішень Стамбульського саміту ОБСЄ 1999 р., що стало однією з найбільш гострих проблем у грузино-російських відносинах.

Наприкінці 2003 р. внаслідок гострих внутрішніх суперечностей у грузинському суспільстві і так званої «революції троянд» президент Грузії Е. Шеварднадзе під тиском опозиційних сил у грузинському парламенті був відправлений у відставку. Фактично влада перейшла до лідера опозиції М. Саакашвілі, який з січня 2004 р. став президентом Грузії. Вступаючи на посаду глави держави, М. Саакашвілі заявив, що Грузія буде орієнтуватися на європейські цінності та інтеграцію в європейські структури, однак зауважив, що його країні потрібні добрі відносини з Росією. Одним з головних своїх завдань М. Саакашвілі оголосив відновлення територіальної цілісності Грузії, обіцяючи для цього задіяти «будь-які засоби». Йому вдалося підпорядкувати Аджарію, однак повернути під юрисдикцію Грузії Абхазію та Південну Осетію він не зміг. При цьому М. Саакашвілі, у зв'язку із загостренням ситуації у зоні конфліктів, став звинувачувати Росію у потуранні сепаратизму керівництва Абхазії та Південної Осетії та анексії де-факто їхніх територій через надання пенсій і паспортів мешканцям цих республік, навчання їхніх військових та інвестування в економіку. Росія, як завжди у таких випадках, відхилила усі висунуті їй звинувачення.

У 2005 р. між РФ і Грузією було укладено угоду про порядок виведення російських військових баз і в листопаді 2007 р. Росія завершила повний вивід своїх військ з Грузії. Однак, незважаючи на це, напруженість в грузино-російських відносинах не лише не зменшилася, але й стала зростати. Після березневого 2006 р. «винного скандалу», коли Росія ввела заборону на імпорту грузинських вин до РФ, у вересні того ж року розгорівся шпигунський скандал, коли за підозрою у шпигунській діяльності декілька російських військовослужбовців були затримані на території Грузії грузинськими спецслужбами. У відповідь на такі дії грузинської влади посольство РФ у

Тбілісі припинило прийом заяв громадян Грузії на отримання російських віз, а посол РФ був відкликаний з Грузії до Москви для консультацій. Росія перевела свої війська у Грузії на посилений стан і евакуювала сім'ї співробітників посольства і військовослужбовців. Крім того, російська сторона припинила доставку пошти і поштових переказів у Грузію, а також заявила про припинення авіаційного, автомобільного, морського і залізничного сполучення з Грузією, а також розпочала вибіркову депортацію грузинських громадян.

Грузія стала готуватися, особливо після виведення російських баз з її території, до силового відновлення контролю над Абхазією та Південною Осетією, використовуючи зарубіжну військову допомогу, насамперед від країн НАТО. Вже в липні-серпні 2006 р. Тбілісі встановив контроль над верхньою частиною Кодорської ущелини, що знаходиться на території Абхазії. В тилу Абхазії з'явився плацдарм, з якого посилене грузинське угруповання могло проводити бойові операції проти абхазців. Кодорська ущелина розрізає труднопрохідні гори Великого Кавказького хребта і спускається до Сухумі, тобто від південної частини Кодорської ущелини відкривається пряма дорога на Мерхеулита Сухумі. У середній частині ущелини, біля сіл Лата і Кодорі, були розташовані пости російських миротворців. Північна частина ущелини знаходиться між Абхазьким і Кодорським хребтами. Там проходить дорога через Клухорський перевал (на кордоні між РФ і Грузією) на Теберду і Карачаєвськ. Перевал відкритий з липня по жовтень. Ущелина фактично не контролювалася владою Сухумі, вона теоретично належала Грузії, однак Тбілісі також практично не здійснював контроль над нею. У Кодорській ущелині мешкає етнічно близький грузинам народ – свани, які мають свою ідентичність, особливу мову, але, на відміну від абхазців, не заперечують свою приналежність до Грузії. Свани дотримувалися миру з Абхазією, зберігали власну систему управління, але визнавали зв'язок з Грузією. Після грузино-абхазької війни початку 1990-х рр. Сванетія (так звана верхня частина Кодорської ущелини) опинилася відрізаною від Грузії територією, що контролювалася керівництвом Абхазії. До війни у нижній частині Кодорської ущелини мешкали грузини-мегрели, які під час грузино-абхазької війни залишили ці місця. Нижня частина Кодорської ущелини опинилася між позиціями грузинських військових формувань, зосереджених на південному заході від нижньої частини Кодорі, і Сванетією на північному сході.

У зоні Зугдіді-Галі діяли створені ще за попередника М. Саакашвілі для вчинення тиску на абхазців два збройні грузинські формування – «Білий легіон» і «Лісові брати». Ці партизанські загони, так само як і три інші збройні формування – «Монадріс», «Сванеті» і «Кевсурсті», що здійснювали військові операції в Кодорській ущелині, діяли на свій розсуд і фактично не підпорядковувалися командуванню міністерства оборони Грузії, тому протягом 2004-2005 рр. вони були розформовані. За допомогою названих підрозділів Грузія мала можливість вести оборону в зоні конфлікту без розміщення там

офіційних збройних чи поліцейських сил країни. Розформування вищезгаданих збройних формувань привело до конфлікту і виходу деяких з них, зокрема батальйону «Монадріс», з підпорядкування офіційному Тбілісі. 25 липня 2006 р. розпочалася операція, що отримала назву «поліцейська», з примусового його роззброєння. Підрозділи грузинської армії та внутрішніх військ подолали по бездоріжжю перевал через Кодорський хребет на висоті 2741 м і заволоділи північною частиною (що має глибину 25-30 м) Кодорської ущелини. Відновивши контроль над верхньою частиною Кодорської ущелини, президент М. Саакашвілі 26 вересня 2006 р. заявив, що цей район Абхазії, тепер контрольований Грузією, буде називатися Верхньою Абхазією і з 27 вересня там буде працювати уряд Абхазької автономії, який перебував до цього в Тбілісі. Абхазія не визнала підпорядкований Тбілісі «уряд у вигнанні» і категорично виступила проти його присутності в Кодорській ущелині. Абхазьке керівництво відмовилося від переговорів з Тбілісі, доки грузинські війська не будуть виведені з Кодорі. З огляду на такий розвиток подій у Кодорській ущелині та з урахуванням рішення РБ ООН щодо підтримання Грузії у проведенні вищерозглянутої поліцейської операції, Абхазія припинила переговори за участі миротворців, місії ООН і Грузії та привела свої війська у підвищену бойову готовність, що ще більше посилило напруженість в районі конфлікту.

7 березня 2008 р. парламент Абхазії звернувся до Державної думи РФ з проханням розглянути питання про визнання Республіки Абхазії як суверенної держави. Депутати російської Держдуми визначили умови, за яких це можливо зробити: це вступ Грузії в НАТО і військово-політична агресія проти де-факто держав Південного Кавказу. 21 березня 2008 р. Держдума РФ звернулася до президента Росії та російського уряду з проханням розглянути можливість юридичного визнання Абхазії та Південної Осетії. 16 квітня 2008 р. президент РФ В. Путін дав доручення уряду врегулювати відносини з Абхазією і Південною Осетією, розробити заходи щодо надання предметної допомоги населенню та взаємодіяти з фактичними органами влади цих регіонів. Федеральні органи виконавчої влади РФ повинні були надавати названим суб'єктам правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Ще раніше Росія фактично відмовилася від взятого на себе на засіданні Ради глав держав СНД від 19 січня 1996 р. зобов'язання не здійснювати без згоди грузинської сторони торгово-економічні, фінансові, транспортні та інші операції з абхазькою владою.

У відповідь була різка і водночас справедлива реакція офіційного Тбілісі. МЗС Грузії звернулося до світового співтовариства, звинувативши Росію у фактичній анексії Абхазії і Південної Осетії та закликавши відреагувати на ці її дії. Ще раніше, наприкінці березня 2008 р., президент М. Саакашвілі зі свого боку запропонував Абхазії необмежену автономію у складі Грузії, повний федералізм, гарантії безпеки та мирного розвитку в рамках єдиної держави, а

також широке представництво в центральних органах влади Грузії. Однак керівник Абхазії С. Багапш відповів, що ні про яку автономію в складі Грузії не може бути й мови. На прохання Грузії, стурбованої зростанням кількості миротворців (тобто росіян) у зоні грузино-абхазького конфлікту, 29 квітня 2008 р. у Брюсселі відбулося засідання Ради НАТО у форматі «26+1» (члени НАТО + Грузія). Воно було присвячене ситуації в грузинських зонах конфліктів і діям Росії щодо Абхазії та Південної Осетії. Російська сторона при цьому заявляла, що збільшення чисельності російських миротворців – не більше ніж заповнення наявної квоти. Проте 30 травня 2008 р. до Абхазії були введені ще й підрозділи залізничних військ РФ, начебто для ремонту пошкоджених ділянок залізниці. У відповідь МЗС Грузії вручило послу РФ чергову, вже 38, ноту протесту. Водночас Абхазія 1 липня 2008 р. закрила свій кордон з Грузією, пояснюючи свої дії необхідністю життя адекватних заходів для припинення загрози тероризму, що виходить з Грузії.

8 серпня 2008 р. Грузія розпочала військову операцію проти «бунтівних територій». Проводячи її, Грузія планувала за декілька днів взяти під свій контроль основну територію Південної Осетії, а потім перейти на абхазький напрямок. 9 серпня 2008 р. командувач «миротворчих» (тобто російських) сил генерал-майор С. Чабан повідомив, що рішенням Ради безпеки РФ усім грузинським силовим структурам було висунуто ультиматум, відповідно до якого з 7:00 до 22:00 у зоні безпеки проводиться повна демілітаризація і в разі відмови від здачі зброї військовою групою будуть застосовуватися всі необхідні заходи примусу. В цей же день сили Чорноморського флоту РФ доставили до Абхазії 9 тис. російських десантників, розпочали патрулювання берегів Абхазії (під час якого знищили 10 серпня грузинський прикордонний катер) та оголосили про встановлення «зони безпеки», а російські військово-повітряні сили розпочали військову операцію проти грузинських військ у Кодорській ущелині. П'ятиденний російсько-грузинський збройний конфлікт закінчився 12 серпня 2008 р. встановленням Абхазією за підтримки Росії повного контролю над усією територією в адміністративних межах республіки, у т. ч. Кодорською ущелиною.

12 серпня 2008 р. російська сторона припинила активну фазу військової операції, заявивши про її успішне закінчення та відновлення демілітаризованої зони в Абхазії. Того ж дня у Москві президент РФ Д. Медведєв, прем'єр-міністр В. Путін і голова ЄС президент Франції Н. Саркозі погодили шість принципів мирного врегулювання, так званий План Медведєва-Саркозі (1. Не вдаватися до застосування сили. 2. Остаточо припинити всі військові дії. 3. Вільний доступ до гуманітарної допомоги. 4. Збройні сили Грузії повертаються до місць їх постійної дислокації. 5. Збройні сили РФ виводяться на лінію, що передувала початку бойових дій. 6. Початок обговорення майбутнього статусу Абхазії та Південної Осетії.). 13 серпня 2008 р. грузинська сторона прийняла вищеназваний план врегулювання конфлікту, однак президент Грузії

М. Саакашвілі запропонував викласти пункти 5-й і 6-й у наступній редакції: «5. Збройні сили РФ виводяться на лінію, що передувала початку бойових дій. До створення міжнародних механізмів російські миротворчі сили вживають додаткові заходи безпеки» і «6. Створення міжнародних гарантій щодо забезпечення стабільності та безпеки в Абхазії та Південній Осетії». Застереження Грузії до пунктів 5 і 6 згаданого документу та їх нове формулювання було схвально сприйняте усіма зацікавленими сторонами і з 14 по 16 серпня 2008 р. план мирного врегулювання конфлікту (План Медведєва-Саркозі) підписали президенти РФ і Грузії та керівники Абхазії та Південної Осетії [9].

26 серпня 2008 р. РФ визнала незалежність Абхазії та Південної Осетії, а 9 вересня того ж року встановила з ними дипломатичні відносини на рівні посольств. Після цього Абхазію як незалежну державу визнали Нікарагуа (05.09.2008 р.), Венесуела (10.09.2009 р.), Науру (15.12.2009 р.), Вануату (23.05.2011 р.), Тувалу (18.09.2011 р.), а також частково визнана (названою вище групою держав) Республіка Південна Осетія та невизнані Придністровська Молдавська Республіка та Нагірний Карабах. Водночас абсолютна більшість держав світу (зокрема Україна) не визнають незалежний статус Абхазії та Південної Осетії і підтримують територіальну цілісність Республіки Грузія.

У цьому контексті слід також зазначити, що протягом 1993-2008 рр. Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй прийняла 32 резолюції (половинчасті через особливу позицію РФ як постійного члена цього головного органу ООН), що підтверджували налаштованість ООН до вирішення конфлікту шляхом розв'язання проблеми політичного статусу Абхазії з одночасним збереженням територіальної цілісності Грузії. Однак ці резолюції мали обмежений ефект унаслідок протилежних позицій сторін з цього питання та ролі Росії, яка, виходячи з своїх суто егоїстичних імперських амбіцій, не була зацікавлена у справедливому вирішенні грузино-абхазького конфлікту (весь подальший перебіг подій навколо цієї проблематики є тому підтвердженням).

У зв'язку з фактичними та правовими обставинами російсько-грузинського збройного конфлікту Республіка Грузія звернулася 12 серпня 2008 р. до Міжнародного Суду ООН з позовом проти Росії, звинувачуючи її в порушенні Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. У ньому Грузія просила Суд розглянути справу по суті та зобов'язати Росію забезпечити права її громадян у Південній Осетії та Абхазії «від насильницьких актів дискримінації з боку російських збройних сил, які діють у співробітництві з сепаратистськими бойовиками...». Російська сторона відстоювала позицію, що позов Грузії не підпадає під юрисдикцію Міжнародного Суду ООН, оскільки з фактичних обставин позов не стосується зазначеної Конвенції, а його предметом є питання правомірного і пропорційного застосування сили та територіальної цілісності держав. Російська сторона заперечувала також

відповідність позову Грузії міжнародно-правовим критеріям уведення судами тимчасових заходів. 15 листопада 2008 р. Міжнародний Суд ООН прийняв проміжне «Рішення про обрання тимчасових заходів», у якому зобов'язав обидві сторони вжити заходів для припинення порушень Конвенції, а також закликав їх утриматися від будь-яких актів расової дискримінації та дій, що можуть спричинити ескалацію конфлікту. Грузія заявила про намір добиватися розгляду свого позову проти Росії в Міжнародному Суді ООН, а також подати позов проти неї в Міжнародний кримінальний суд. 23 жовтня 2008 р. Грузія прийняла Закон «Про окуповані території», до яких віднесла Абхазію та Південну Осетію. 1 квітня (у міжнародний день гумору, що, мабуть, є символічним) 2011 р. Міжнародний Суд ООН постановив, що він не наділений юрисдикцією для розгляду позову Грузії проти Росії [10, с. 17–18]. Отже, для прийняття такого «відповідального» рішення Міжнародному Суду ООН знадобилося майже три роки. З приводу цього можна довго кепкувати і водночас слід усвідомлювати, що Україна також може зіткнутися з чимось подібним у міжнародних судових інстанціях, судді яких досить часто є не стільки видатними юристами (хоча їм зазвичай це приписують), скільки політично й ідеологічно заангажованими особами, які можуть керуватися як національними інтересами країн їх громадянства, так і політичною кон'юктурою на міжнародній арені.

З моменту встановлення 9 вересня 2008 р. дипломатичних відносин між Росією і Абхазією було підписано близько 100 документів, що формують двосторонню правову базу співробітництва між ними. З виведенням російських «миротворців» із зони безпеки в Гальському районі їх місце зайняли абхазькі структури. Російські прикордонники допомогли абхазцям в охороні кордону між Абхазією і Грузією та створенні прикордонних застав. На десяти прикордонних пунктах пропускний режим залишається таким, як і був раніше: кордон можуть переходити лише співробітники міжнародних організацій та Інгурської гідроелектростанції (Інгур ГЕС). Тут варто буде наголосити, що Гальський район Абхазії, де розташована єдина в цьому регіоні Інгур ГЕС, побудована ще в радянський час, має важливе стратегічне значення, оскільки вона забезпечує електроенергією всю Абхазію і майже третину Грузії, а пульт управління нею знаходиться на абхазькому боці.

21 жовтня 2008 р. російська та абхазька сторони домовилися, що на території Абхазії будуть знаходитися дві російські військові бази у містах Гудаута та Очамчіра, а військові підрозділи будуть розташовуватися там, де раніше були радянські, а потім російські військові бази, а також у Кодорській ущелині, де проходить Військово-Сухумська дорога, що зв'язує Північний і Південний Кавказ і має надзвичайно важливе стратегічне значення. У Гудауті дислокується основне російське угруповання, у складі якого є і спеціальні гірськострілецькі підрозділи. Збройні сили Абхазії тісно взаємодіють з російським військовим угрупованням, військовослужбовці якого несуть службу

по всій Абхазії, включно з Кодорською ущелиною. У свою чергу РФ має можливість використовувати військовий аеродром у Гудауті (Бомбора), найбільший у Закавказзі, де ще в радянський час дислокувалась винищувальна, штурмова і транспортна авіація. Злітно-посадкові смуги виходять до моря на відстані менш ніж 100 м, тому злітаючі літаки можуть летіти на надмалій висоті над морем, не будучи виявлені радіолокаційними станціями (РЛС). Не менш важливим є Сухумський аеропорт, з його першокласною унікальною злітно-посадковою смугою, на яку літаки можуть сідати з обох боків. Дальня авіація може використовувати Сухумський аеропорт як майданчик «підскоку». У Сухумі дислокується російська РЛС, у зоні спостереження якої знаходиться не лише вся територія Абхазії, але й Азербайджан, Вірменія та південь Росії. Військово-морський флот РФ має можливість використовувати абхазькі порти, найбільш підходящим з них є порт Очамчіра, де раніше базувалися радянські прикордонні катери. Для забезпечення безпеки південних кордонів Росії та оборони морського узбережжя від можливої агресії військово-політичне співробітництво РФ і Абхазії є одним з пріоритетних напрямків російської політики. Відповідно до угоди, підписаної 6 жовтня 2011 р. РФ і Абхазією, військові бази Росії на території Абхазії (в Гудауті та Сухумі) розгортаються там на 49 років з можливою автоматичною пролонгацією кожні наступні 15 років [11, с. 145-161]. Абхазія у такий спосіб отримує гарантії своєї безпеки з боку Росії. Для абхазців надзвичайно важливо, що нині Абхазії гарантована безпека і це значно змінило ситуацію всередині республіки, адже з'явилися реальні можливості зосередитися на соціально-економічному розвитку.

Крім військового співробітництва між Абхазією і РФ, розвивається співпраця Абхазії з регіонами Росії в торгово-економічній, сільськогосподарській, науково-технічній сферах, по лінії соціальної та гуманітарної підтримки населення, в галузі культури, освіти, туризму і спорту. В Абхазії великий економічний потенціал, насамперед у галузі туризму та відпочинку, але багато ще залишається невирішених проблем. До цього часу не відновлена постраждала внаслідок війни з Грузією ще з початку 1990-х рр. інфраструктура. Незважаючи на те, що Росія протягом останніх двадцяти років надала Абхазії прямої фінансової підтримки на десятки мільярдів рублів, у республіці (через її невизнання як незалежної держави з боку міжнародного співтовариства) гостро відчувається потреба в інвестиціях. До того ж, в Абхазії більше 32 тисяч пенсіонерів, які мають подвійне громадянство (РФ і Абхазії). Вони отримують російську пенсію щомісяця, оскільки абхазький бюджет не може самостійно забезпечити такі виплати.

Викладене вище дозволяє зробити такі висновки. Розпочате ще в період існування СРСР грузино-абхазьке протистояння, що переросло у збройний конфлікт 1992-1993 рр., закінчилося поразкою грузинських військ і встановленням Абхазією за допомогою військової підтримки Росії контролю над територією республіки (за винятком Кодорської ущелини), що зробило її з

того часу де-факто незалежною державою, яка практично опинилася поза владою грузинського уряду. Оскільки розпочатий невдовзі по завершенні гарячої фази протистояння багаторічний переговорний процес не приніс бажаних результатів у врегулюванні грузино-абхазького конфлікту (так само як і грузино-осетинського), Грузія у серпні 2008 р. зробила невдалу спробу силового відновлення контролю над Абхазією та Південною Осетією. Це призвело до п'ятиденного російсько-грузинського збройного конфлікту, під час якого Абхазія за допомогою росіян встановила повний контроль над усією своєю територією невдовзі по тому була визнана незалежною державою з боку РФ та деяких її вищеназваних сателітів. Після цього на території Абхазії були розміщені дві російські військові бази, а російські військовослужбовці стали дислокуватися по території всієї Абхазії, включно з Кодорською ущелиною. Незважаючи на такий розвиток подій, Грузія по праву вважає Абхазію (так само як і Південну Осетію) своєю територією, окупованою Росією. Абсолютна більшість держав світу (зокрема Україна) підтримують територіальну цілісність Республіки Грузія, складовими частинами якої є Абхазія та Південна Осетія. Враховуючи високий рівень російської присутності в Абхазії, насамперед військової, можна прогнозувати, що в недалекому майбутньому Росія поглине Абхазію (і Південну Осетію) та включить її «на прохання абхазів» до свого складу в якості ще одного суб'єкта федерації.

Список використаних джерел та літератури

1. Жоржоліани Г., Лекишвілі С., Тондзе Л., Хосхтарія-Броссе Э. Исторические, политические и правовые аспекты конфликта в Абхазии. Тбилиси, 1995.
2. Потье Т. Конфликты в Нагорном Карабахе, Абхазии и Южной Осетии: правовая оценка. L.: Kluwer Law International, 2001.
3. Грузия сегодня. Крайсис групп. № 176. *Европа*. 2006. 15 сентября. С. 7.
4. *Дипломатический вестник*. 1992. № 19-20. С. 24-26.
5. Маркедонов С.М. Этнонациональный и религиозный фактор в общественно-политической жизни Кавказского региона: Учеб. пособие. М.: МАКС Пресс, 2005. 379 с.
6. Миссия ООН по наблюдению в Грузии. URL: <http://www.un.org/russian/peace/pro/unomig/unmigmandat.htm>
7. Приложение № 4. Резолюция Совета Безопасности ООН № 937 (1994). URL: <http://www.un.org/russian/peace/pro/unomig/unmigmandat.htm>
8. Приложение № 5. Резолюция Совета Безопасности ООН № 1077 (1996). URL: <http://www.un.org/russian/peace/pro/unomig/unmigmandat.htm>
9. В Тбилиси подкорректировали план Медведева и Саркози по урегулированию кризиса в Грузии. URL: <http://www.rustrana.ru/article.php?nid=348555>
10. Безрученко В.І. Абхазія. *Енциклопедія міжнародного права: У 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*. Т. 1. А-Д. К.: Академперіодика, 2014. С. 17-18.
11. Блищенко В.И., Солнцева М.М. Кризисы и конфликты на постсоветском пространстве: Научное издание. М.: ЗАО Издательство «Аспект Пресс», 2014. 304 с.

References

1. Zhorzholiani, G., Lekishvili, S., Toidze, L., Khoshtariya-Brosse, E. (1995) *Istoricheskiye, politicheskiye i pravovyye aspekty konflikta v Abkhazii*. Tbilisi. [In Russian].

2. Pot'ye, T. (2001). *Konflikty v Nagornom Karabakhe, Abkhazii i Yuzhnoy Osetii: pravovaya otsenka*. L.: Kluwer Law International. [In Russian].
3. (2006). Gruzija segodnya. Kraysis grupp. № 176. *Yevropa*, 15 sentyabrya, p. 7. [In Russian].
4. (1992). *Diplomaticheskij vestnik*, 19-20, pp. 24-26. [In Russian].
5. Markedonov, S.M. (2005). *Etnonatsional'nyy i religioznyy faktor v obshchestvenno-politicheskoy zhizni Kavkazskogo regiona: Ucheb. posobiye*. Moskva: MAKS Press. [In Russian].
6. Missiya OON po nablyudeniyu v Gruzii. [Online]. Available from: <http://www.un.org/russian/peace/pro/unomig/unmigmandat.htm> [In Russian].
7. Prilozheniye № 4. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON № 937 (1994). [Online]. Available from: <http://www.un.org/russian/peace/pro/unomig/unmigmandat.htm> [In Russian].
8. Prilozheniye № 5. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON № 1077 (1996). [Online]. Available from: <http://www.un.org/russian/peace/pro/unomig/unmigmandat.htm> [In Russian].
9. V Tbilisi podkorrektirovali plan Medvedeva i Sarkozi po uregulirovaniyu krizisa v Gruzii. [Online]. Available from: <http://www.rustrana.ru/article.php?nid=348555> [In Russian].
10. Bezruchenko, V.I. (2014). Abkhaziya. *Entsyklopediya mizhnarodnoho prava*. Vol 1. A-D. Kyiv: Akadempriodyka, pp. 17-18. [In Ukrainian].
11. Blishchenko, V.I., Solntseva, M.M. (2014). *Krizisy i konflikty na postsovetskom prostranstve: Nauchnoye izdaniye*. Moskva: ZAO Izdatel'stvo "Aspekt Press". [In Russian].

Otrosh M. *The History of the Emergence and Current State of the Georgian-Abkhazian Conflict.*

The article examines the causes of the Georgian-Abkhazian conflict, shows the phases of its development and its current state. The Georgian-Abkhaz confrontation began during the period of the existence of the USSR. It turned into an armed conflict in 1992-1993, which ended with the defeat of the Georgian troops and Abkhazia establishing control over the territory of the republic (with the exception of the Kodori gorge) with the help of military support from Russia. Since that time, Abkhazia has become a de facto independent state, which is practically outside the power of the Georgian government.

After that, a multi-year negotiation process began in various formats, which did not bring the desired results in the settlement of the Georgian-Abkhazian conflict. In view of this, in August 2008, Georgia made an unsuccessful attempt to restore control over Abkhazia by force. This led to a five-day Russian-Georgian armed conflict, during which Abkhazia, with the help of the Russians, established complete control over its entire territory. Shortly thereafter, Abkhazia was recognized as an independent state by the Russian Federation and some of its satellites. After that, two Russian military bases were placed on the territory of Abkhazia, and Russian servicemen began to be stationed throughout Abkhazia.

Despite this development, Georgia rightfully considers Abkhazia its territory occupied by Russia. The absolute majority of countries in the world, including Ukraine, support the territorial integrity of the Republic of Georgia, of which Abkhazia is a constituent part. Given the high level of Russian presence in Abkhazia, it can be predicted that in the near future Russia will absorb Abkhazia and include it "at the request of the Abkhazians" as another subject of the federation.

Keywords: *Abkhazia, Georgia, the Georgian-Abkhazian armed conflict of 1992-1993, the negotiation process for the settlement of the Georgian-Abkhazian conflict, the five-day Russian-Georgian armed conflict of 2008, the military presence of the Russian Federation in Abkhazia.*